

औषधी निर्माण प्रक्रिया पध्दती

प्रस्तावना

मनुष्य हा निसर्गातूनच निर्माण झाला असल्याने त्याची वाढ ही निसर्गात उपलब्ध पदार्थांपासून होत असते. त्याच्या शरीरात ज्या कमतरता निर्माण होतात, व्याधी होतात, त्यांच्यावर उपचार पण सभोवतालच्या निसर्गातच उपलब्ध आहेत. अशा औषधी वनस्पतींची ओळख सामान्य लोकांना असतेच. वैदूना पारंपरिक ज्ञानातून अशा अनेक वनस्पतींच्या औषधी उपयोगां-बाबत माहिती असते. परंतु वनस्पतींवर शास्त्रीय रित्या प्रक्रिया करून त्यांची टिकाऊ औषधे तयार करून वापरण्याची माहिती वैदूना नाही. वैदू त्यांच्या परंपरेनुसार ताज्या वनस्पतींचा रस, सरबत वापरतात. ह्या करिता वैदूना वनस्पतींवर प्रक्रिया करण्याचे प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे.

याशिवाय काही औषधी वनस्पती नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत. ह्या वनस्पतींचे महत्त्व समजल्यास वैदूना या वनस्पती मोठ्या प्रमाणावर लागवड करून संवर्धन करता येतील. त्याचप्रमाणे लोकांच्या परसात अशा वनस्पती लावल्यास त्यांचा वापर आरोग्य संवर्धनासाठी होईल. ह्या सर्व गोष्टीतून समाजाचा फार मोठा फायदा होईल व निसर्ग संवर्धनास मदत होईल.

हाच उद्देश समोर ठेवून वैदूना औषधी वनस्पतींवर प्रक्रिया करून औषध तयार करण्याचे चार दिवसांचे प्रशिक्षण दिनांक २४ ते २७ मे २०११ रोजी सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वेंगुर्ला तालुक्यातील कोचरे या गावी महाराष्ट्र मानव विज्ञान परिषदेच्या संशोधन व प्रशिक्षण

केंद्रात घेण्यात आले. या कार्यशाळेत २६ वैदू उपस्थित होते.

सर्व वैदूना एकूण ९ प्रकारच्या औषध निर्माण प्रक्रिया चार दिवसात शिकविण्यात आल्या. ह्या प्रक्रिया प्रत्यक्ष चुलीवर पातेले ठेवून स्थानिक उपलब्ध वनस्पती पासून पुढीलप्रमाणे ९ प्रकारच्या औषधी तयार करण्याचे प्रशिक्षण वैदू श्री नागेश बांगारे यांनी दिले.

- १) बलातेल
- २) कुडाघनवटी
- ३) निर्गुडी तेल
- ४) कृमिघ्न वटी
- ५) राळा मलम
- ६) लघूसूतशेखर
- ७) शतावरी कल्प
- ८) गंधर्व हरितकी
- ९) हिंवाष्टक चूर्ण

१. बलातेल

घटकद्रव्ये व प्रमाण

बलामूळ - १ किलो, पाणी - ८ लिटर

तीळ तेल - १ लिटर

कृती : एका मोठ्या भांड्यात बलामूळ बारीक तुकडे करून ८ लिटर पाणी मिसळून रात्रभर भिजत घालावे. दुसऱ्या दिवशी मंदाग्रीवर उकळत ठेवून २ लिटर शिल्लक राहिल्यावर गाळून घ्यावे. चोथा फेकून घ्यावा. पितळी भांड्यात तीळ तेल टाकून तापवावे व नंतर त्यात बलामूळ काढा मिसळावा व मंदाग्रीवर उकळत ठेवावे. फक्त तेल शिल्लक राहिल्यावर उतरवून घ्यावे. थंड झाल्यावर बाटलीत भरावे.

उपयोग : लहान मुलांच्या अंगाला बला तेलाने मॉलिश करावे व नंतर कोमट पाण्याने आंघोळ घालावी. त्यामुळे त्यांच्या स्नायुंची ताकत वाढण्यास मदत होते.

२. कुडा घनवटी

घटकद्रव्ये व प्रमाण

१) कुडा मूळ साल	२०० ग्रॅम
२) मुरुडशेंग	२०० ग्रॅम
३) कुंभईची साल	२०० ग्रॅम
४) जांभळाची साल	२०० ग्रॅम
५) सावर साल	२०० ग्रॅम
६) सुंठ	२०० ग्रॅम

कृती : वरील सर्व सामुग्रीचे बारीक-बारीक तुकडे करून घ्यावेत व १६ लिटर पाण्यात मंदाग्रीवर उकळावेत. पाणी ८ लिटर शिल्लक राहिल्यावर गाळून घ्यावे. गाळलेला काढा मंदाग्रीवर आटवत ठेवावा. मधाप्रमाणे घट्ट झाल्यावर भांडे खाली उतरावे व त्यात वरील वनस्पतीचे वस्त्रगाळ चूर्ण थोडे थोडे मिसळून घट्ट गोळा तयार करावा. त्याच्या वाटाण्या एवढ्या गोळ्या करून सावलीत वाळवाव्यात.

उपयोग : आव पडणे, पातळ जुलाब, पोटाला मुरडा येणे इत्यादी.

प्रमाण : २ ते ३ गोळ्या दिवसातून ३ ते ४ वेळा ताकाबरोबर किंवा पाण्याबरोबर घ्याव्या. ७ दिवस या गोळ्या घ्याव्यात.

टीप : काढा तयार करताना वापरण्यात आलेली औषधी वनस्पती टाकून द्यावी व चूर्णासाठी नवीन वनस्पती वापराव्यात.

३. निरगुडी तेल

घटक द्रव्ये व प्रमाण

१) मोहरी तेल	५ लिटर
२) निरगुडी पाने	२ किलो
३) शेवगा पाने	२ किलो

४) एरंड पाने	२ किलो
५) रुई पाने	२ किलो
६) निवडुंग कांड्या	२ किलो

कृती : निवडुंगाच्या कांड्यांसहित सर्व पानांचे बारीक तुकडे करून खलबत्यात घालून बारीक ठेवावे. त्यात पाणी मिसळून कुस्करावे. नंतर हे सर्व पिळून त्याचा रस काढावा आणि गाळून घ्यावा. पितळी भांड्यात मोहरी तेल टाकून चुलीवर गरम करावे. चांगले तापल्यावर त्यात हा रस टाकावा. मंदाग्रीवर हे मिश्रण उकळत ठेवावे. सगळे पाणी आटून गेल्यावर गाळून भरून ठेवावे.

तेल परीक्षण : निखाऱ्यावर तेलाचे २-३ थेंब टाकावे. चर-चर आवाज न येता धूर निघाल्यास तेल सिद्ध झाले असे समजावे.

उपयोग :

- १) वातरोग असताना सर्वांगाला ह्या तेलाने मालीश करावे. नंतर १ तासाने पाण्यात निरगुडीची पाने टाकून उकळून त्या पाण्याने अंघोळ करावी.
- २) कान दुखत १-१ थेंब कानात घालावा.
- ३) कानातून पू येत असल्यास बहव्याच्या सालीच्या काढ्याने कान धुऊन कापसाने कोरडा करावा नंतर २-२ थेंब घालावे.
- ४) कोरडा इसब असल्यास त्यावर हे तेल लावावे.
- ५) हातापायाचे सांधे दुखत असल्यास त्यावर हे तेल चोळावे.

४. कृमिघ्न वटी

घटकद्रव्ये व प्रमाण

१) कडू जिरे	१०० ग्रॅम
२) वावडिंग	२०० ग्रॅम

३) पळस पापडी	२०० ग्रॅम
४) करंज बी	२०० ग्रॅम
५) हळद	१०० ग्रॅम
६) कुडा बी	१०० ग्रॅम

कृती : करंज बी आणि पळस पापडी रात्रभर पाण्यात भिजत घालून दुसऱ्या दिवशी बियांवरील टरफल काढून टाकून उन्हात सुकवावी. हे तुकडे लोखंडी कढईत कोळसा होईपर्यंत भाजावे. नंतर त्याची पूड करावी. ही पूड आणि कुडा बी, कडूजिरे, वावर्डिंग आणि हळद याचे वस्त्रगाळ चूर्ण करून एकत्र मिसळावे. पितळी भांड्यात गोमुत्र उकळत ठेवावे. आटून अर्धे झाल्यावर हरभऱ्याएवढ्या गोळ्या उन्हात कडकडीत वाळवाव्यात.

उपयोग : १) बारीक जंत निघून जातात व अन्नपचन होते. (तोंडाला दुर्गंधी येणे, मळमळणे, मंद ताप येणे, मूल किडकिडीत असणे, मूल रात्री दचकून उठणे इत्यादी व्याधींवर उपयुक्त) २) वयोमानानुसार १ ते ४ गोळ्या दिवसातून २ वेळा गरम पाण्याबरोबर रिकाम्या पोटी घ्याव्या. कमीतकमी ७ दिवस नियमितपणे गोळ्याचे सेवन करावे. पोट साफ करण्यासाठी एरंड तेल वगैरे घेण्याची गरज नाही.

५. राळा मलम

घटकद्रव्ये व प्रमाण

१) राळ	२०० ग्रॅम
२) तीळ तेल	१/२ लिटर

कृती : मोठ्या पितळेच्या किंवा स्टीलच्या भांड्यात तीळ तेल घेऊन मंदाग्रीवर तापवावे. चांगले तापल्यावर त्यात राळेचे चूर्ण मिसळावे. राळ विरघळल्यानंतर त्यात थोडे थंड पाणी टाकावे. पाणी जिरल्यानंतर परत

थंड पाणी टाकावे अशा प्रकारे जोपर्यंत त्यात पाणी जिरणार नाही तो पर्यंत पाणी टाकतच राहावे. काही वेळाने सुटे राहायला सुरुवात होऊन लोण्याप्रमाणे पांढरा गोळा तयार होईल. त्यावेळी भांडे खाली उतरवून राहिलेले पाणी काढून टाकून थंड पाणी मिसळावे. ही क्रिया तीन ते चार वेळा करावी. काचेच्या बरणीत पाणी घालून त्यातच हा गोळा ठेवावा.

उपयोग : भाजणे, मूळव्याधीवर, आग, प्रदर, पाय-ओठ फुटणे

६. लघुसुतशेखर

घटक द्रव्ये व प्रमाण

१) सुंठ	१०० ग्रॅम
२) गेरू	१०० ग्रॅम
३) विड्याची पाने	१००

कृती : गेरूचे चूर्ण तुपात भाजून घ्यावे. त्यात सुंठीचे चूर्ण मिसळावे. ते भिजेल एवढा विड्याच्या पानांचा रस मिसळावा व एकत्र घोटावे. घोटून कोरडे झाल्यावर परत विड्याच्या पानांचा रस मिसळावा. असे ७ वेळा करावे. नंतर हरभऱ्याएवढ्या गोळ्या करून सुकवाव्यात व बाटलीत भरून ठेवाव्यात.

उपयोग : अजीर्ण, अन्न नीट न पचणे, पोटात जडपणा येणे, संडासला साफ न होणे ह्यावर अर्धा चमचा अद्रकरस, १ चमचा मध, रोगानुसार ३-४ गोळ्यांचे चूर्ण मिसळून दिवसातून ३-४ वेळा चाटावे व गरम पाणी घ्यावे. ताप नुकताच सुरू झाला असल्यास अर्धा चमचा अद्रकरसासह २-३ गोळ्या, ७ दिवस, सकाळ-संध्याकाळ घ्याव्यात.

अंगात नेहमी कणकण वाटणे, भूक न लागणे,

तोंडाला चव नसणे, किडकिडीतपणा, डोके, पाठ कंबर, छाती यात चमका मारणे, संडासला कधी पातळ तर कधी घट्ट होणे, इ. वर तव्यावर भाजलेल्या शहाजिन्यांचे चूर्ण १ चिमूट घेऊन वरील ३ गोळ्यांचे चूर्ण मिसळावे व गुळासह ३ महिने सकाळ-संध्याकाळ घ्यावे.

खोकला, डोके व मान आखडणे, पडसे, घशात घरघर होणे, तोंडाला कोरड पडणे ह्यासाठी अर्धा चमचा अद्रकरस, १ चमचा मध व १ चिमूट पिंपळी चूर्ण यात ६ गोळ्या मिसळून एकत्र कराव्यात. ३ आठवडे नेहमी घ्यावे. (पथ्य : तेलकट, आंबट खाऊ नये)

उलटी होत असल्यास अर्धा चमचा मध व ४-५ गोळ्या चूर्ण करून वारंवार चाटण घ्यावे. उलटी थांबेपर्यंत सतत दर १५ मिनिटांनी घ्यावे. औषध उलटून पडल्यास परत घ्यावे.

पाण्याप्रमाणे पातळ संडास होत असल्यास तांदळाचे धुवण व मधाबरोबर ४-५ गोळ्यांचे चूर्ण वारंवार घ्यावे. जुनाट पोटदुखी असल्यास दिवसातून ३ वेळा गोळ्या घ्याव्यात. नवीन पोटदुखी असल्यास मधासह गोळ्या दिल्यास तत्काळ बरे वाटते.

७. शतावरी कल्प

घटकद्रव्ये व प्रमाण

शतावरी भरड	१ किलो
पाणी	१६ लिटर
साखर	५ किलो

कृती : शतावरीच्या मुळांच्या वरची साल काढून मधला जाड दोऱ्यांप्रमाणे असणारा भाग काढून टाकून नंतर मुळाचे तुकडे किंवा भरड करावी. त्याचा काढा करून घ्यावा. १ लिटर होईपर्यंत हा काढा

आटवावा व गाळून घ्यावा. नंतर एका जाड पितळी भांड्यात थोडा थोडा काढा व साखर एकत्र करून मंदाग्नीवर हलवत राहावे. काढा आटून साखरेचे बारीक कण कोरडे होणे आवश्यक आहे. गार करून वापरावे. भांड्याच्या तळाशी पाक लागणार नाही याची काळजी घ्यावी.

उपयोग : बाळंतपणानंतर अंगावर दूध कमी असणे. अंगावरून जास्त जाणे, अंगाची आग होणे, थकवा येणे ह्यासाठी तयार कल्प २ चमचे १ कप दुधात मिसळून सकाळ-संध्याकाळ घ्यावा.

८. गंधर्व हरितकी चूर्ण

घटक द्रव्ये व प्रमाण :

१) बाळहिरडा (आखवा)	१ किलो
२) एरंड तेल	१ लिटर
३) सेंधव	५० ग्रॅम

कृती : कढईत एरंड तेल घेऊन त्यात बाळ हिरडा तळून घ्यावेत. तळताना बाळ हिरडे व्यवस्थित फुलू द्यावे व नंतर त्यांचे बारीक चूर्ण करावे व त्यात ५० ग्रॅम सेंधव चूर्ण मिसळावे.

उपयोग : आमवात, अर्धांगवात कंबरदुखी, कावीळ, आव पडणे, सांधेदुखी, वाताचे रोग, संडास साफ होणे.

प्रमाण : २ ते ३ ग्रॅम चूर्ण रात्री झोपताना गरम पाण्याबरोबर घ्यावे.

९. हिंवाष्टक चूर्ण

साहित्य : खलबत्ता, स्वच्छ कापड/चाळणी, काचेची बाटली, कढई

घटक द्रव्ये व प्रमाण

सुंठ चूर्ण	५० ग्रॅम
मिरे चूर्ण	५० ग्रॅम
पिंपळी चूर्ण	५० ग्रॅम
जिरे चूर्ण	५० ग्रॅम
शहाजिरे चूर्ण	५० ग्रॅम
ओवा चूर्ण	५० ग्रॅम
सैंधव	५० ग्रॅम
खडा हिंग	५० ग्रॅम

कृती : गाईचे तूप कढईत तापवून घ्यावे. त्यात हिंग बारीक कुटून भाजून घ्यावा व त्याची पावडर करावी. नंतर पावडर कापडातून/चाळणीने चाळून घ्यावे. नंतर इतर घटक द्रव्यांचे चूर्ण त्यात मिसळावे. काचेच्या बाटलीत भरून ठेवावे.

उपयोग : अजीर्ण, भूक न लागणे, पोटदुखी करिता,

जेवणा अगोदर घेतल्यास उपयुक्त. प्रमाण २ ते ५ ग्रॅम म्हणजे पाव चमचा दोन वेळा (सकाळी, संध्याकाळी).

प्रशिक्षणादरम्यान स्थानिक वैदूकडून आलेल्या सूचना व प्रस्ताव

- १) या विभागामध्ये वैद्य व्यवसायिकांची एकदा मध्यवर्ती संस्था संघटना स्थापन करण्यात यावे असे वाटते.
- २) आयुर्वेदिक औषधांची निर्मिती होण्यासाठी एखादे युनिट येथे प्रस्थापित करण्यात यावे.
- ३) वैद्यमंडळीची मासिक-बैठक आयोजित करावी.
- ४) वैद्यांच्या अडीअडचणींची सोडवणूक करण्याची व्यवस्था.
- ५) औषधी वनस्पतींची लागवड देखभाल करण्यासाठी एखादे कार्यकारी मंडळ बनविण्यात यावे.

डॉ. शैलेश दळवी

परिशिष्ट-१ : कोचरे (सिंधुदुर्ग)-कार्यशाळेतील सहभागी वैदू

	नाव : श्री. लक्ष्मण तुकाराम गावडे
	पत्ता : कोचरा, मायणेवाडी, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ६६ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : काविळ, नागिन, जुलाब, वांत्या, मुतखडा, कानदुखी

अभिप्राय

आपल्या या उपक्रमाबद्दल आम्हाला समाधान वाटले. कारण चांगल्या प्रकारे आपल्याकडून माहिती मिळाली. काही वनस्पतींचा उपयोग कसा करावा हे आम्हाला समजून सांगून औषध कसे बनवावे हे दाखविले व त्याचा कोणत्या आजारावर कसा उपयोग करावा हे शिकावयास मिळाले. असेच वरच्यावर शिबीर घेऊन आम्हास आणखी मार्गदर्शन केल्यास ज्ञानात भर पडेल व गरीब लोकांना त्याचा फायदा होईल. ही आमची इच्छा आहे. आमच्या विनंतीला आपले वरिष्ठ मान देतील अशी आशा वाटते.

	नाव : श्री. ज्ञानेश्वर अर्जुन कोचरेकर
	पत्ता : कोचरा, मायणेवाडी, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ६५ वर्षे शिक्षण : ७ वी
	उपचार : श्वानदंश, मोडशी (आव पडणे), पित्ताच्या आजारावर, कान, दाढ दुखी, विषारी सर्पदंश

अभिप्राय

आपण आम्हाला प्रथम औषधी वनस्पतींची ओळख करून दाखविली व त्या वनस्पतींचा कोणत्या आजारावर उपयोग कसा प्रकारे करावाही माहिती देऊन ते कसे बनवावे, लहान मुलांना कशा प्रमाणात द्यावे हे सांगितले. त्यामुळे आमच्या ज्ञानात भर पडली, असेच उपक्रम राबवून आम्हाला आणखी माहिती द्यावी व गरीब लोकांना त्याचा फायदा मिळावा असे वाटते. या तुमच्या उपक्रमामुळे खरोखरच एक नवी संजीवनी मिळाल्यासारखे झाले आहे. अशीच वेळोवेळी शिबीरे भरून आपल्या वरिष्ठ मंडळीनी आम्हाला सहकार्य करावे आणि गरजूंना त्याचा लाभ मिळावा, हीच आमची आपल्याजवळ विनंती आहे.

	नाव : श्री. सुभाष महादेव राऊळ
	पत्ता : कोचरा (मायणे), ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४९ वर्षे शिक्षण : ७ वी
	उपचार : मुतखडा, धावरे, नागिन, तांदळी, विषारी सर्पदंश

अभिप्राय

आम्हाला चांगल्या प्रकारे माहिती देऊन आमच्या ज्ञानामध्ये भर पडली. प्रत्यक्ष वनस्पतींची माहिती देऊन औषधे करून दाखविली. अशीच शिबीरे करून गोर-गरिब लोकांना सहकार्य करावे अशी इच्छा व्यक्त करित आहे.

हे आपले कार्य चांगल्या प्रकारचे असून लोकांना प्रेरणादायक आहे, यात शंका नाही. आम्ही तुमचे ऋणी आहोत.

	नाव : श्री. काशिराम विजय राऊळ
	पत्ता : कोचरा, मायणेवाडी, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : २० वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : नव्याने सुरुवात

नैसर्गिक वनस्पतींपासून औषधी बनविण्याची प्राचीन परंपरा आजही जोपासत असल्याबद्दल मी प्रथम महाराष्ट्र मानव विज्ञान परिषद, पुणे यांचा आभारी आहे. या चार दिवसीय शिबिरामध्ये मला आयुर्वेदिक औषधांबद्दल बहुमोल मार्गदर्शन मिळाले. वेगवेगळ्या औषधी वनस्पती, त्यांचे गुणधर्म ओळखण्याची पद्धती, त्यांचे उपयोग इत्यादीची माहिती मिळाली. या माहितीचा उपयोग मी समाजातील लोकांसाठी करीन. तसेच ही प्राचीन भारतीय आयुर्वेदिक पद्धती जागती ठेवण्याचा प्रयत्न करीन. या उपक्रमाबद्दल मी या संस्थेचा ऋणी राहिल.

	नाव : श्री. आनंद वामन कोचरेकर
	पत्ता : कोचरा, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४२ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : कावीळ आणि खर
	अभिप्राय : या संस्थेमार्फत आयुर्वेदिक औषध निर्मिती कार्यशाळेमध्ये अनेक जंगली व बागेतील वनऔषधी वनस्पतींची ओळख होऊन त्या वनस्पतींपासून चूर्ण, गोळ्या, काढा बनविणे हा उपक्रम खूपच चांगला वाटला. तसेच त्यांचे प्रमाण, साध्या रोगावर घरगुती उपाय, प्रमाण फार सोपे आहेत. ही संशोधन प्रक्रिया व भविष्यात होणारी औषधी वनस्पती लागवड लवकरच चालू व्हावी आणि माणूस सदा निरोगी राहावा असे वाटते. मी या आयुष इन पब्लिक हेल्थ व महाराष्ट्र मानव विज्ञान परिषद पुणे व मला मार्गदर्शन देणाऱ्या सरांचा मी खूप-खूप आभारी आहे.

	नाव : श्री. राजेंद्र लाडोबा मांजरेकर
	पत्ता : आंदुर्ले, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ३६ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : खोकला, सर्दी
अभिप्राय : महाराष्ट्र मानव विज्ञान संस्था, पुणे व बहुउद्देशीय प्रशिक्षण व संशोधन केंद्र-कोचरा यांच्या विद्यमाने घेण्यात येणाऱ्या दिनांक २४ ते २७ मे या कालावधीत ग्रामीण वैद्यांसाठी कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेत आम्हा सर्व वैद्यांना वेगवेगळ्या वनस्पतींची ओळख तसेच त्यांचे उपयोग व वनस्पतींपासून वेगवेगळी औषधे, काढा, गोळ्या व ऑईल प्रात्यक्षिकांसह शिकविण्यात आले. या कार्यशाळेचा आम्ही सर्व वैदू विद्यार्थ्यांनी भरपूर आनंद लुटला, तसेच सर्व डॉक्टर, त्यांचे सहकारी व संस्था पदाधिकारी यांच्यासह औषधे बनविताना जो आनंद मिळाला तो अवर्णनीय होता. या कार्यशाळेमुळे आमच्या ज्ञानात भरपूर भर पडली, भरपूर काही शिकता आले. सर्व मंडळींचे वेगवेगळे अनुभव मिळाले. याबद्दल मी या दोन्ही संस्थांचे-महाराष्ट्र मानव विज्ञान संस्था, पुणे व बहुउद्देशीय प्रशिक्षण व संशोधन केंद्र, कोचरा यांचा आभारी आहे.	

	नाव : श्री. रमाकांत यशवंत कीर
	पत्ता : मु. पो. ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ६२ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : मधुमेह, काविळ, हृदयरोग
<p>अभिप्राय : आपण आयोजित केलेल्या ग्रामीण वैद्यांसाठीच्या कार्यशाळेचे आयोजन केल्यामुळे आपले सर्वप्रथम अभिनंदन असेच कार्य करून सतत आमच्या ज्ञानांत भर घालून आम्हा सर्व वैद्यांना ज्ञानार्जन करून उपकृत करावे. तसेच ह्या ठिकाणी वारंवार अशी कार्यशाळा संपन्न करावी. तुम्हा सर्व संस्था प्रतिनिधी व स्थानिक कमिटी सभासदांचे अभिनंदन.</p>	

	नाव : श्री. भिवा राजाराम गावडे
	पत्ता : कोचरा, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ५२ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : काट्यावर, श्वानदंश
<p>अभिप्राय : आपण आमच्या कोचरे गावामध्ये दि. २४ ते २७ मे २०११ या चार दिवसांमध्ये आयुर्वेदिक औषध निर्मिती केल्याबद्दल आम्हाला माहीत असणाऱ्या व माहीत नसणाऱ्या वनस्पतींपासून कोणत्या रोगांवर कोणते औषध द्यायचे, यांचे ज्ञान आम्हाला आपल्या या कार्यशाळेमुळे मिळाले.</p> <p>आम्हाला बऱ्याच वनस्पतींची जाण आहे; पण कोणत्या वनस्पतींपासून कोणत्या रोगावर कसे औषध बनवायचे याचे प्रात्यक्षिक करून आपण आम्हाला मार्गदर्शन केल्याबद्दल आम्ही आपले व आपल्या संस्थेचे आभार मानतो.</p> <p>तसेच आमच्या गावामध्ये वर्षातून किमान दोन वेळा तरी आयुर्वेदिक औषध निर्मिती कार्यशाळा घ्यावी ही आपल्या संस्थेला विनंती आहे.</p>	

	नाव : एम. अमीन अ. हक़िम
	पत्ता : ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ३९ वर्षे शिक्षण : फार्मासिस्ट
	उपचार : नवीन

	नाव : श्री. चुरमुरे कृष्णा वसंत
	पत्ता : कालवंड, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४२ वर्षे शिक्षण : ७ वी
	उपचार : कावीळ, धावरे, हाड फ्रॅक्चर, खर पडणे, संडास

	नाव : श्री. नारायण लक्ष्मण राजुळ
	पत्ता : मु. केळुस - कालवीवाडी, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४८ वर्षे शिक्षण : ८ वी
	उपचार : कावीळ, माशाचा काटा गळ्यास लागणे

अभिप्राय : तारीख २४ ते २७ मे २०११ पर्यंतच्या अनुभव असा की आपली संस्था लोककल्याणाच्या हेतुने मनापासून कोणत्याही आर्थिक फायद्याची अपेक्षा न करता, स्वयंसेवी व स्वखर्चाने सर्व प्रकारे औषध निर्मितीची प्रक्रिया करित आहे. समाजातील तळागाळातील लोक नजरेसमोर ठेवून त्यांच्या आरोग्याची काळजी घेण्याच्या हेतुने कार्यक्रम राबवीत आहे याची मला साक्ष पटली. पुण्यासारख्या दूरवरच्या ठिकाणावरून सिंधुदुर्गात आपण येऊन वैद्यकीय व्यवसायिकांना जमवून जे कार्य करित आहात ते खरोखरच अद्वितीय आहे. यापूर्वी अशाप्रकारचे कोणतेही काम कधी झालेले आठवत नाही. यापुढेही आपले कार्याचा विस्तार असाच होत राहून जनता जनार्दनाची सेवा आपल्याकडून घडावी, लोकांचे आयु-आरोग्य अबाधित राहो अशी परमेश्वराजवळ नम्र प्रार्थना करून हे निवेदन पुरे करतो.

	नाव : विजय कृष्णा कोचरेकर
	पत्ता : कोचरे, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ३८ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : सरपटणारे प्राणी, कावीळ, सर्दी, खोकला
	नाव : श्री. चंद्रकांत वसंत म्हापणकर
	पत्ता : परुळ, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ५५ वर्षे शिक्षण : ८ वी
	उपचार : कावीळ, मुतखडा, वेचवी, एकशिर्षदाह, धुपणी, खर पडणे
	नाव : श्री. बाबुराव बाळकृष्ण सावंत
	पत्ता : परोळे (गव्हाणवाडी)ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ७३ वर्षे शिक्षण : ९ वी
	उपचार : अंगावर जाणे, खर पडणे, जखम झाल्यावर
	नाव : श्री. सुधीर सुरेश कोनकर
	पत्ता : आंदुर्ले, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : २८ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : कावीळ, श्वानदंश, गुरांच्या आजारावर

	नाव : श्री. श्रीनाथ भिकाजी फणसेकर
	पत्ता : कोचरा (शिलामवाडी), ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४० वर्षे शिक्षण : बी.ए., बी.कॉम
	उपचार : सर्दी, ताप, खोकला

	नाव : श्री. शांताराम जिवाजी परुळेकर
	पत्ता : परुळे, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ५६ वर्षे शिक्षण : ३ री
	उपचार : माणसांच्या सांधेदुखीवर, कावीळ, स्त्रियांच्या सफेद स्त्रावावर, कुत्रा चावल्यावर व जनावरांच्या कोणत्याही आजारावर, लहान मुलांच्या दम्यावर.

	नाव : श्री. रमेश तुकाराम वेंगुर्लेकर
	पत्ता : केळुस-तळीवाडी, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ५५ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : उल्टी-जुलाब, दात दुखी, कान दुखी

अभिप्राय : तारीख २४ ते २७ मे २०११ पर्यंतच्या शिबीराचा अनुभव असा की आपली टीम/मंडळी पुण्यासारख्या दूरच्या प्रदेशातून आमच्या सिंधुदुर्गात येऊन तळा-गाळातील लोकांच्या आरोग्याच्या संबंधी कार्यशाळा घेऊन येथील रहिवाशांसाठी एक प्रकारची सुवर्णसंधी उपलब्ध केली आहे.

आपल्या सोबत आलेल्या वैद्यराजांनी तसेच त्यांच्या सहाय्यकानी औषध निर्मितीची जी प्रक्रिया चालू केली ती खरोखरच आदर्श अशी आहे. याप्रकारचे कार्य आम्ही यापूर्वी कधीच प्रत्यक्षपणे पाहिले नव्हते. आमच्यासाठी हे एक नाविण्यपूर्ण काम होते. सर्व कार्य खेळीमेळीने, हास्य विनोदात चालले आहे. वैद्य मंडळींची आपसात ओळख झाली-संपर्क झाला, हे एक फार मोठे समाधान देणारे कार्य आपण केले. त्याबद्दल आपले या विभागातले सर्व लोक अत्यंत आभारी आहोत. अशा प्रकारे हे कार्य अधिक प्रमाणात पुढेही चालू राहावे याबद्दल ईश्वराकडे प्रार्थना आहे.

	नाव : श्री. महेश गणपत राणे
	पत्ता : कोचरा (शेळपी), ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : २१ वर्षे शिक्षण : एफ.वाय.बि.अ.
	उपचार : सर्दी, खोकला
<p>अभिप्राय : मी असे सांगू इच्छितो की, कोचरे गावातील नवीन इमारतीचे उद्घाटन करून भारत सरकार आयुष विभाग पुरस्कृत सेंटर ऑफ एक्सलन्स: आयुष इन पब्लीक हेल्थ, महाराष्ट्र मानव विज्ञान परिषद पुणे ही नवीन संस्था चालू करून गावातील सुशिक्षित बेरोजगारांसाठी नवीन प्रकल्प राबवून आम्हाला संगठीत केल्याबद्दल आम्ही तुमचे आभारी आहोत.</p> <p>मला दिनांक २४/५/२०११ पासून आज दिनांक २७/५/२०११ पर्यंत आयुर्वेदिक औषध प्रकल्प राबवून त्यापासून वेगवेगळ्या वनस्पतींपासून रोगांवर निदान म्हणून उपयुक्त घटक समजावून सांगितले व त्याप्रकारे रोगावर होणारा उपचार ज्ञात करून दाखविले, त्यातून मला पुरेपुर प्रोत्साहन मिळाले.</p> <p>आमच्या गावात अशाच प्रकारे वेगवेगळ्या प्रकल्पांचे ज्ञान करून विविध रोजगार उपलब्ध करून द्यावेत व दरमहा ३ ते ४ दिवस प्रशिक्षण सुरु करावे.</p> <p>आपण चार दिवसांमध्ये वेगवेगळ्या आयुर्वेदिक रोगांवरचे निदान (औषध प्रक्रीया) करून दाखविली, त्यातून मला वनस्पतींपासून होणारा रोगनिदान ही माहिती मिळाली. त्यापासून मी माझ्या गावात वनस्पतींपासून होणारा आयुर्वेदिक रोगनिदान लोकांना सांगून जणतेची सेवाशुश्रूषा करेन. अशाच प्रकारे आणखीनच या प्रकल्पाची माहिती मिळाली तर माझ्या गावात वैद्यक केंद्र चालू करून रुग्णांची सेवा करेन. आम्हाला तुमचे सहकार्य असेच पुढे चालू ठेवून वेळोवेळी मार्गदर्शन करावे ही विनंती.</p>	

	नाव : श्री. शिवराम भालचंद्र खुळे
	पत्ता : भोगवे, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४१ वर्षे शिक्षण : ९ वी
	उपचार : कावीळ, धावरा, दाढदुःखी

	नाव : श्री. संजोग म. साळसकर
	पत्ता : वालावल ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ३७ वर्षे शिक्षण : बी.ए., ए. डी.
	उपचार : वात विकार

	नाव : शैलेश सुरेश नाईक
	पत्ता : बिबवणे, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : २८ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : बाल विकार

	नाव : श्री. भास्कर भगवान चव्हाण
	पत्ता : परुळे चिपी, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ६५ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : सर्व वातविकार, मांत्रिक असून विषारी सर्प, इतर सरपटणारे प्राणी

	नाव : श्री. विठ्ठल राजाराम गोडे
	पत्ता : खवणे (मळई), ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ४६ वर्षे शिक्षण : १० वी
	उपचार : सर्पदंश, त्वचा विकार

	नाव : श्री. वसंत नारायण धुरी
	पत्ता : खवणे (मळई), ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
	वय : ६९ वर्षे शिक्षण : ४ थी
	उपचार : मुळव्याध, कावीळ, पोटदुखी, आमांश

	नाव : श्री. कृष्णा भिकाजी गावडे
	पत्ता : मु. केळस - कलवी, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग - २०
	वय : ७४ वर्षे शिक्षण : एफ.वाय.बी.कॉम
	उपचार : मूळव्याध, काविळ, पोटदुखी, आमांश, स्त्रियांच्या गुप्तरोगावर, विषारी प्राणी दंश

अभिप्राय : मी कृष्णा भि. गावडे आपणास या निवेदनाद्वारे ता. २४ ते २७ मे २०११ रोजी संचालित केलेल्या आयुर्वेदिक औषधी निर्माण कार्यशाळेच्यासंबंधी मला आलेले अपूर्व अनुभव शब्दबद्ध करित आहे.

आपली संस्था ही एक अद्वितीय अशी समाजसेवक संस्था असल्याची खूण पटली. कारण पुण्यापासून सिंधुदुर्गपर्यंत दूरवरचा प्रवास करून आमच्या दुर्गम भागात प्रथमच अशी एक कार्यशाळा पाहण्याचा, भाग घेण्याचा, अनुभवण्याचा एक दुग्धशर्करा योग आम्हाला लाभला, याबद्दल आपले आभार मानावे तितके थोडेच. आयुर्वेद हे जीवनाचे शास्त्र आहे याची जाण पुन्हा एकदा जनसामान्यांना होण्याची गरज आहे, त्याची पूर्तता आपल्या अशा प्रकारच्या प्रयत्नांनी होण्याची फार मोठी शक्यता आहे.

आपली टीम मनोभावे कार्य करित असल्याचे दिसून आले. औषध निर्मिती ही एक जटिल प्रक्रिया असते. सर्वसाधारण लोकांना-वैद्यांनाही त्याची माहिती फारच कमी असून अशाप्रकारचे कार्य पाहण्याचे भाग्य प्रथमच लाभले. यापुढेही अशीच शिबिरांची योजना करण्यात येईल, अशी अपेक्षा व्यक्त करून काही नम्र सूचना करू इच्छितो.

- १) या विभागामध्ये वैद्यक व्यवसायिकांची एकदा मध्यवर्ती संस्था स्थापन करण्यात यावे असे वाटते.
- २) आयुर्वेदिक औषधांची निर्मिती होण्यासाठी एखादे युनिट येथे प्रस्थापित करण्यात यावे.
- ३) वैद्यमंडळीची मासिक-बैठक भरण्यात यावी.
- ४) वैद्यांच्या अडीअडचणींची सोडवणूक करण्याची व्यवस्था.

औषधी वनस्पतींची लागवड देखभाल करण्यासाठी एखादी कार्यकारी मंडळ-बॉडी बनविण्यात यावी.

